

Archeologienota

Beringen – Hasseltsesteenweg 28

Jordi Bruggeman

Bornem
2022

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bv
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteur: Jordi Bruggeman

All-Archeo bv
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2022/12.807/156

© All-Archeo bv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	7
2.3.3	Werkwijze	8
2.4	Assessmentrapport	12
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	12
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	19
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	27
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	30
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	31
3	Samenvatting	32
4	Bibliografie	33
4.1	Publicaties	33
4.2	Websites	33
5	Bijlagen	34
5.1	Archeologische periodes	34

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen binnen een archeologische zone liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het gaat om de archeologische zone Historische stadskern van Beringen. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2022F197

Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Limburg, Beringen, Beringen, Hasseltsesteenweg 28, Hasseltse Poort

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 210120.90, 193308.46
- 210150.16, 193333.92

Kadastraal plan:

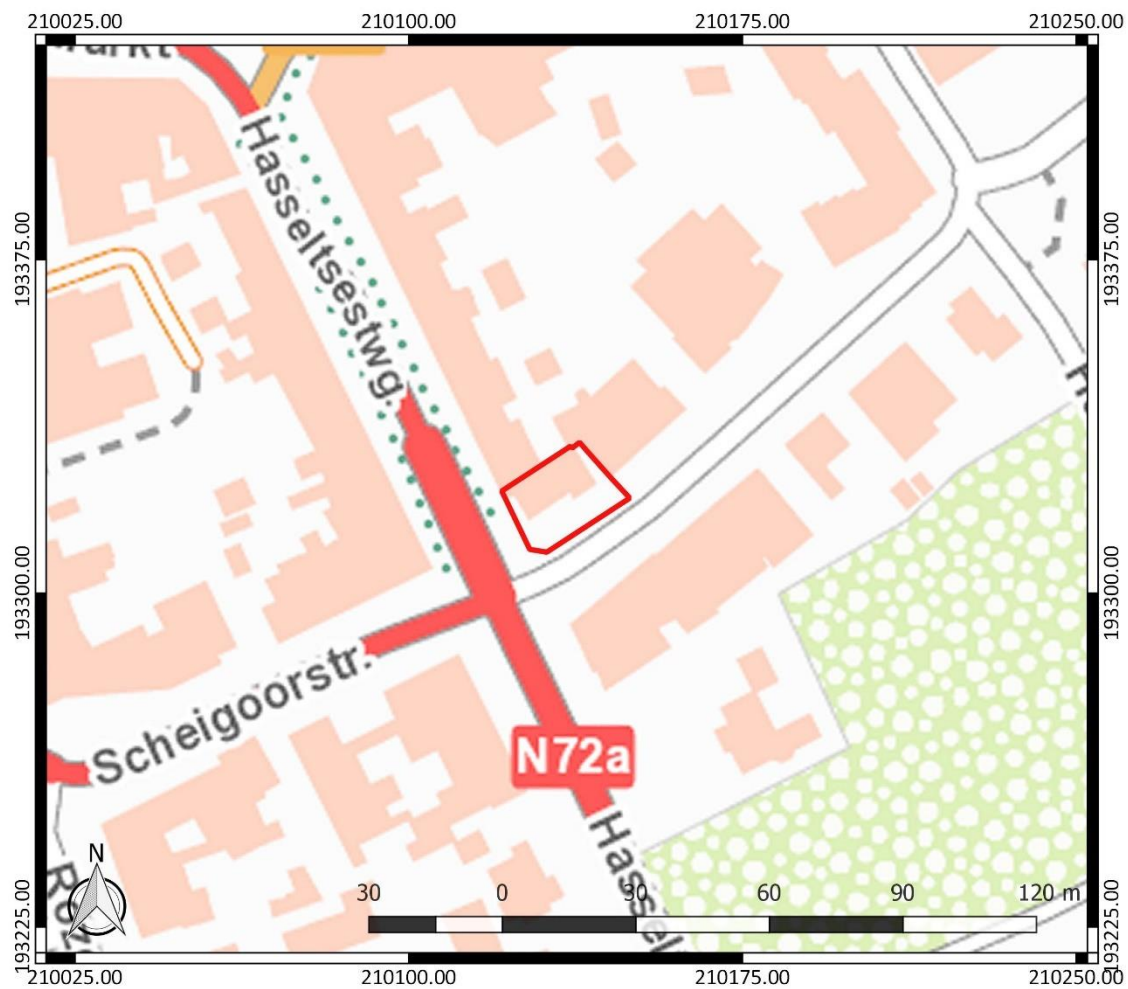

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Beringen, Afdeling 1, sectie C, nummer 227M

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 386 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 20/06/2022 – 29/06/2022

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, stadsomwalling

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

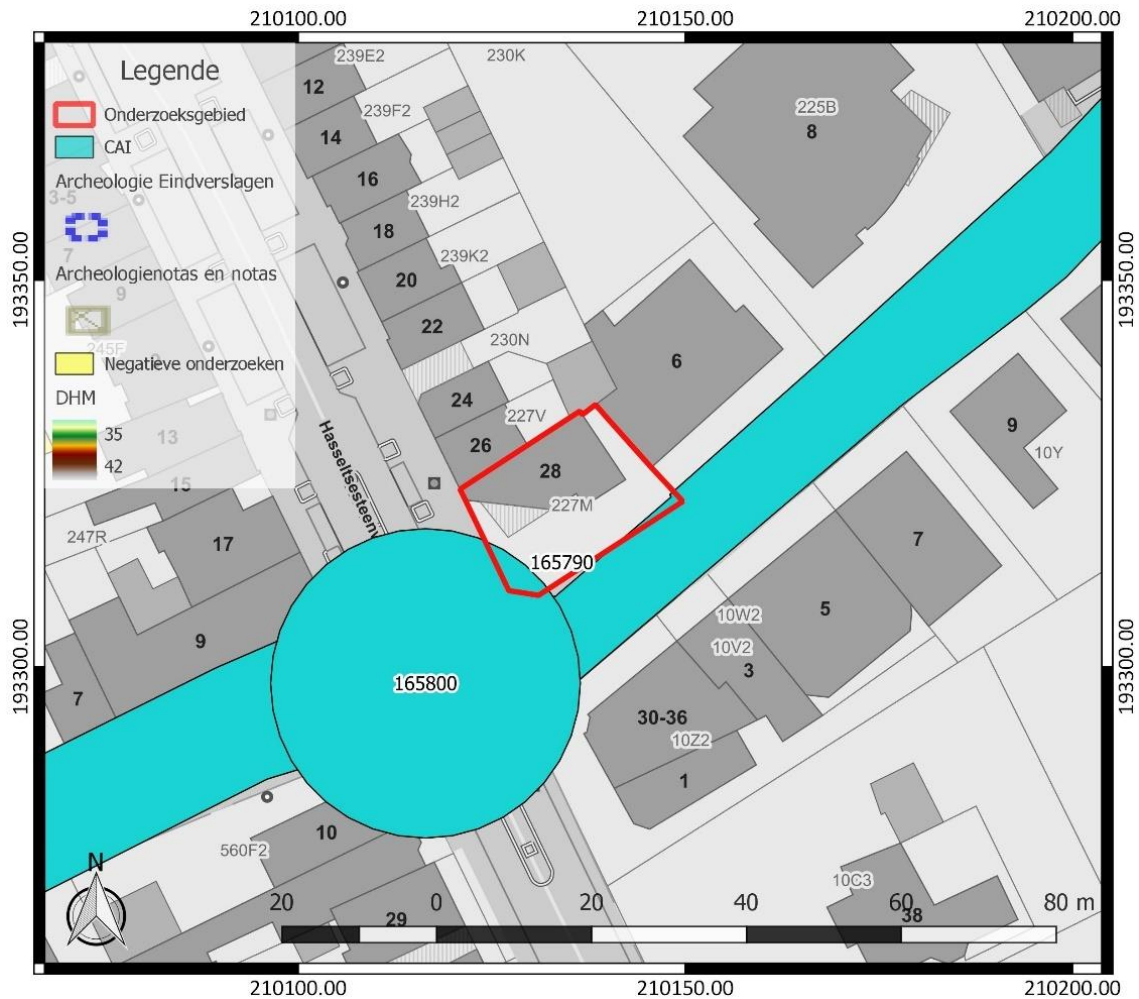
2.2 Archeologische voorkennis

Het onderzoeksgebied snijdt in het zuidwesten CAI-locatie 165800 aan. Verder snijdt het onderzoeksgebied in het zuidoosten ook CAI-locatie 165790 aan.

De eerste locatie heeft betrekking op de Hasseltse Poort/Verloren Toren, die te zien is op de zgn. Ferrariskaart (CAI ID 165800).³ Deze wordt verder besproken bij de historische beschrijving van het onderzoeksgebied (zie 2.4.2). De andere CAI-locatie heeft betrekking op de middeleeuwse stadsomwalling (CAI ID 165790).⁴

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Hasseltse Poort/Verloren Toren [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/165800> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Middeleeuwse stadsomwalling [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/165790> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

Figuur 3: Overzichtskaat Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

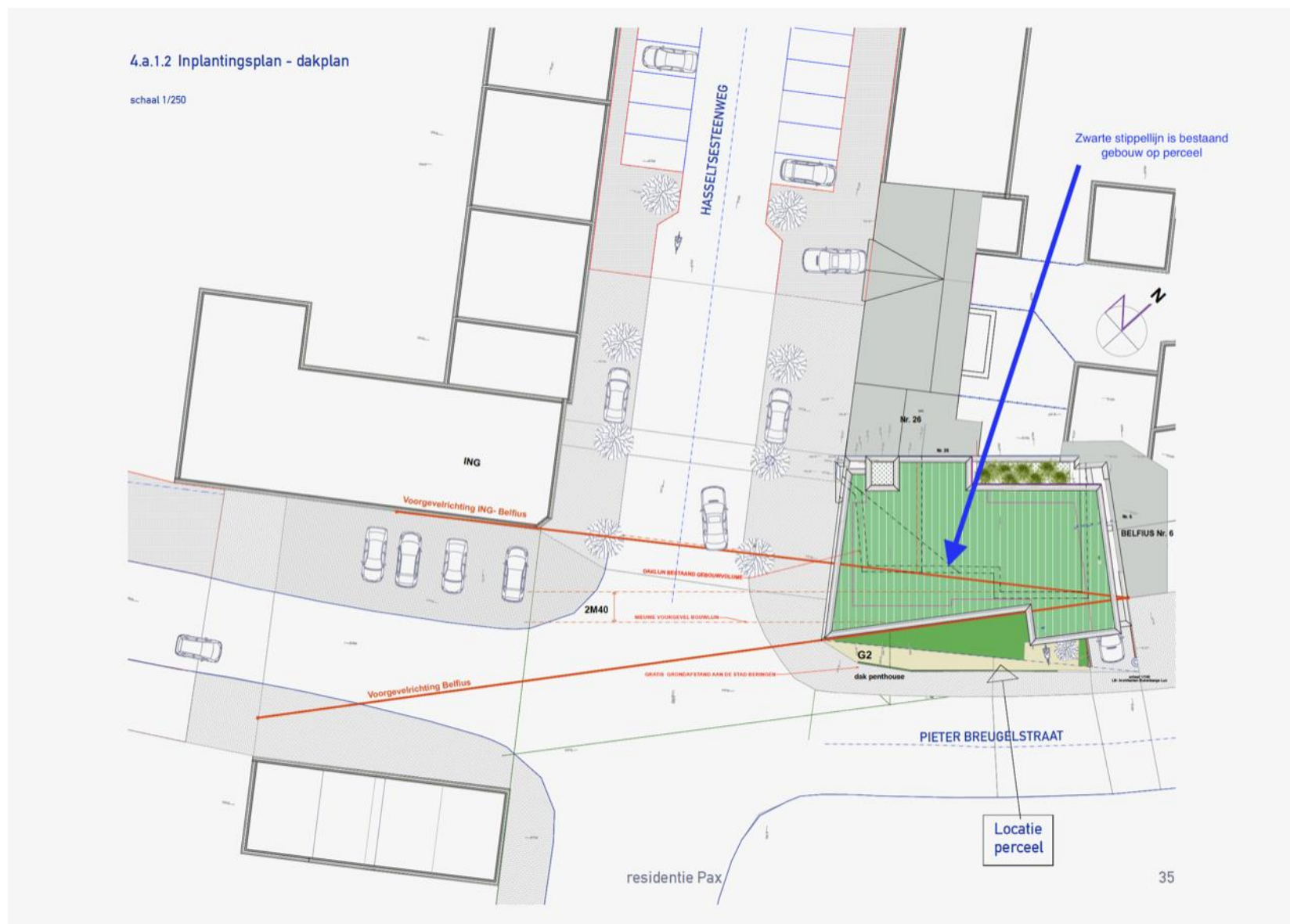
Op het terrein wordt een gebouw opgericht met zeven appartementen (Figuur 4, Figuur 5 en Figuur 6). Daarvoor wordt de bestaande bebouwing en verharding binnen het onderzoeksgebied gesloopt. Het nieuwe gebouw beslaat, op een kleine strook na langs de Pieter Bruegelstraat die aan het openbaar domein zal toegevoegd worden, het volledige onderzoeksgebied. Het nieuwe gebouw

wordt volledig onderkelderd. De precieze uitgravingsdiepte voor de kelder ligt op dit moment nog niet vast. Ze is afhankelijk van de resultaten van het stabiliteitsonderzoek.

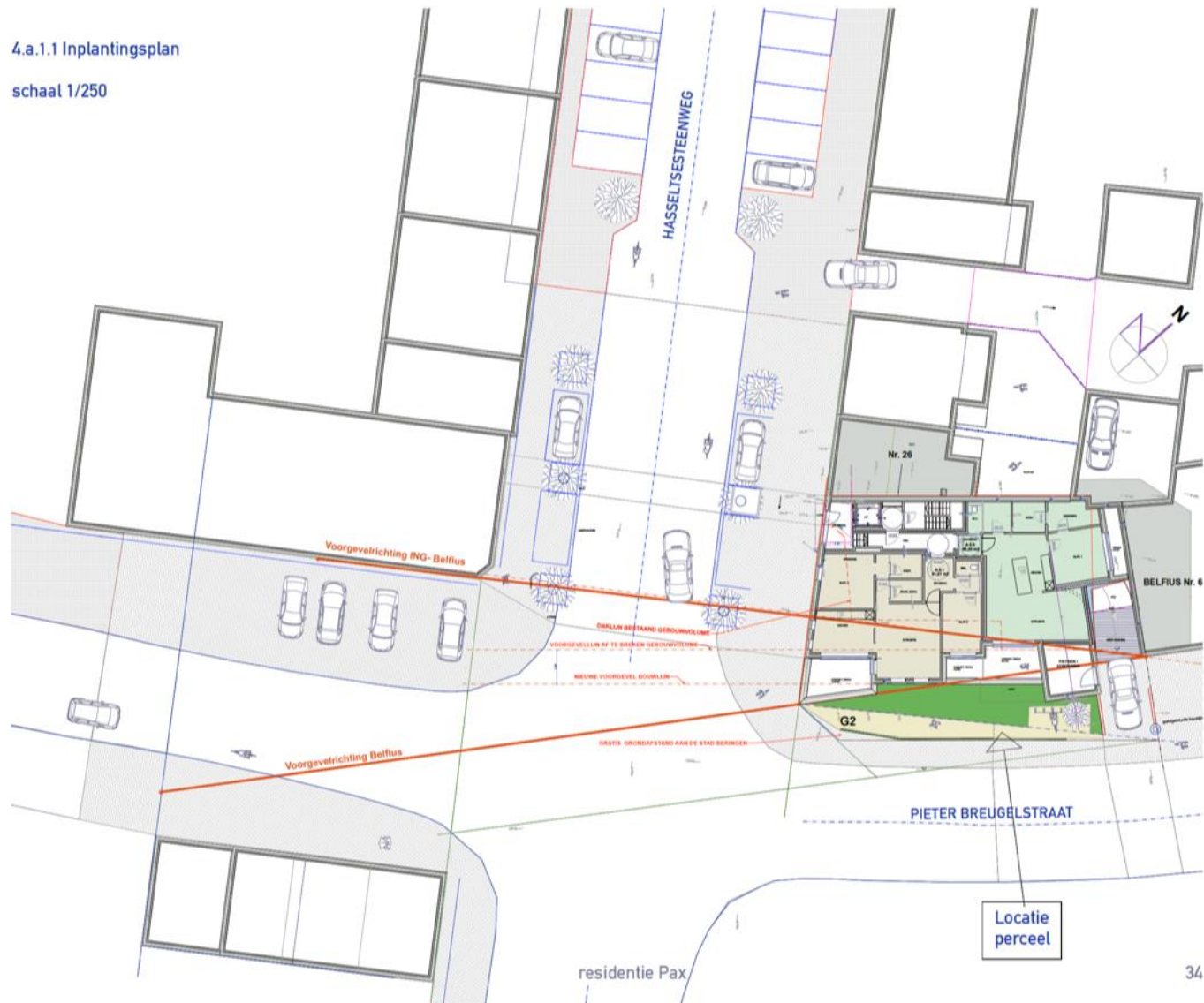
De afvoer van regenwater verloopt via een regenwaterput. Het fecaal water wordt afgevoerd via een septische put. Beide worden gerealiseerd binnen het volume van de kelder.

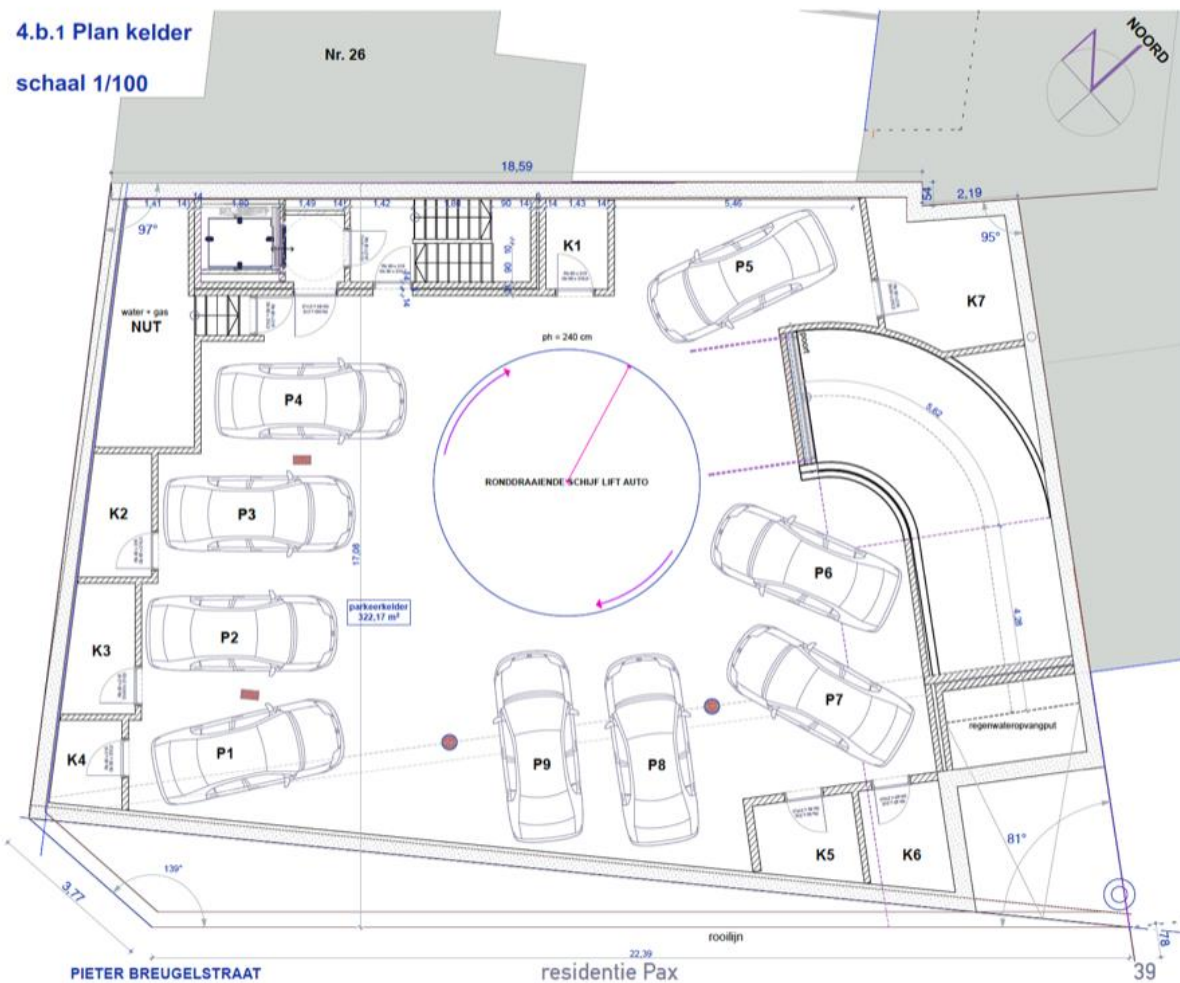
Figuur 4: Impressie nieuwe bebouwing

Figuur 5: Inplantingsplan – dakplan

Figuur 6: Inplantingsplan – gelijkvloers

Figuur 7: Plan kelder

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden en vooral een lange geschiedenis van bebouwing kent. Daarom heeft het bureauonderzoek als bijkomend doel de evolutie van de historische bebouwing te kennen.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met het stadszicht van Beringen van Robert Péril (ca. 1510), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), het primitief kadasterplan (1840-1843) en de Atlas der Buurtwegen (1841) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapssatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

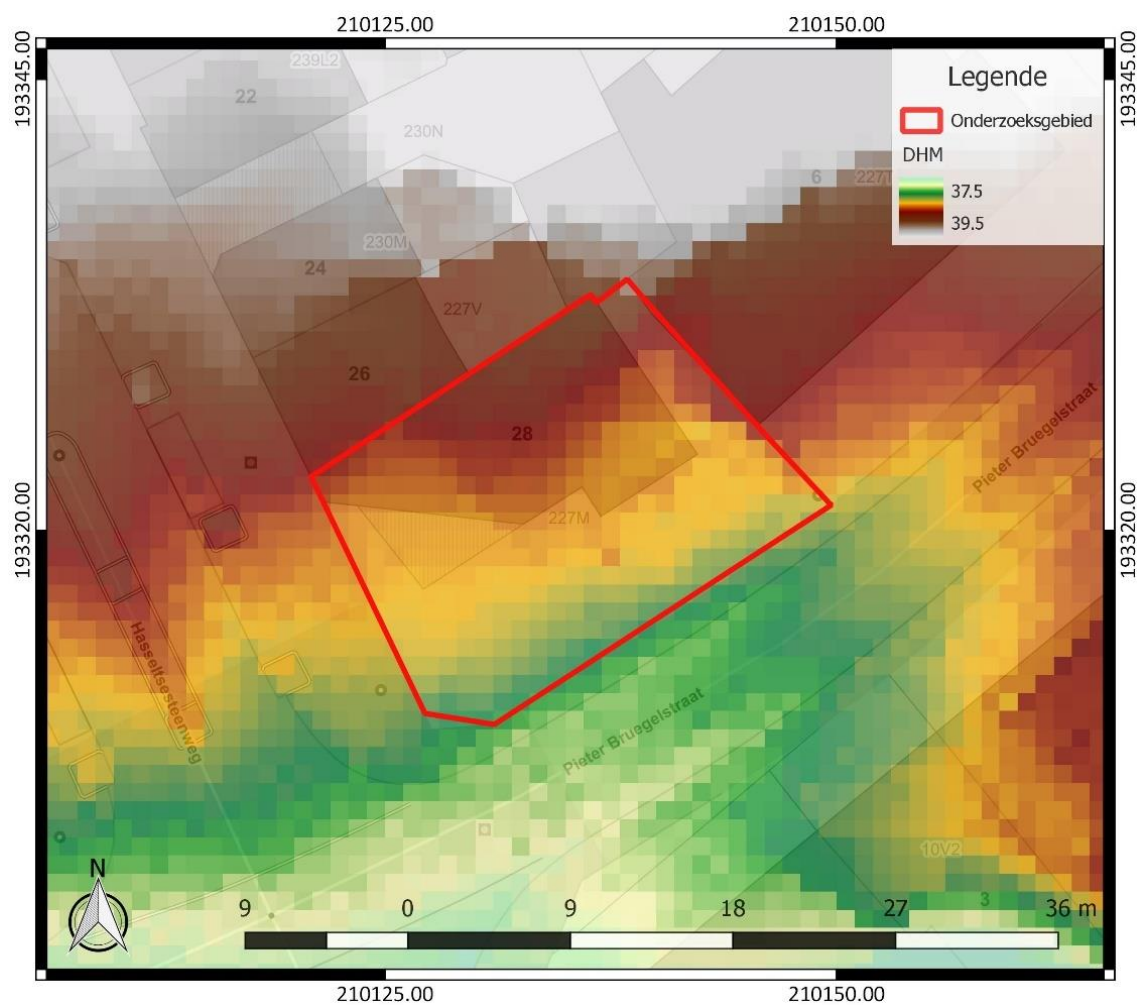
Het onderzoeksgebied is gelegen in het zuidoosten van het historische centrum van de stad Beringen. Ten zuidwesten sluit de Hasseltsesteenweg aan op het onderzoeksgebied en ten zuidoosten de Pieter Breugelstraat (Figuur 8). Het bouwblok waar het onderzoeksgebied binnen gesitueerd is, wordt verder in het noordwesten omsloten door de Koerselsteenweg en ten noordoosten door de Harmoniestraat. Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Demerbekken. Ten zuidoosten stroomt de Helderbeek in zuidwestelijke richting en ten noordwesten de Zwarte Beek. Ten zuidwesten bevindt zich het Albertkanaal (Figuur 11).

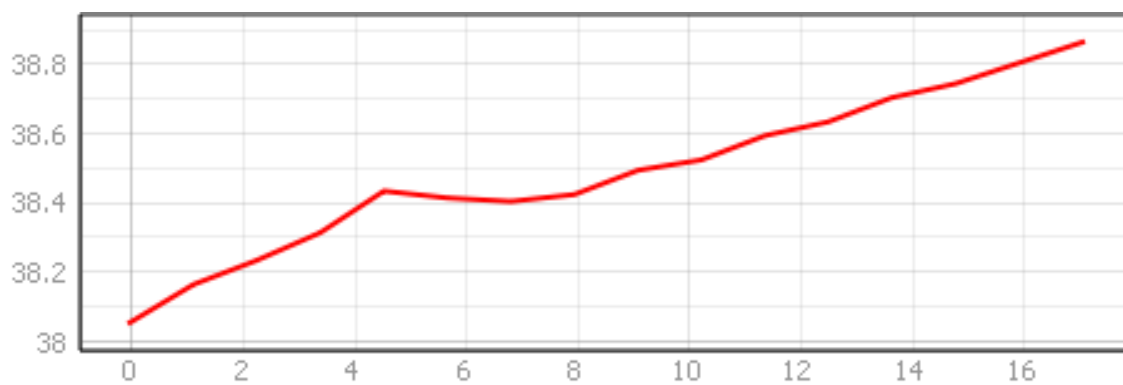
Figuur 8: Luchtfoto van 2021 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Geomorfologisch behoort het onderzoeksgebied tot het Heuvelland van Lummen. Het betreft een golvend landschap, waarvan het reliëf voornamelijk wordt bepaald door de tertiaire ondergrond en het rivierenstelsel (Figuur 11). Het reliëf wordt gekenmerkt door het voorkomen van uitgesproken noordoost-zuidwestgerichte heuvels (Diestiaanheuvels), waar de rivieren parallel aan gelegen zijn. De toppen, die tot circa 50 m TAW hoog zijn, worden gevormd door weerstandbiedende ijzerzandsteen. Tussen de heuvels lopen de rivieren in een moerassige vlakte. Het centrum van Beringen is gelegen op de flank van een zachte helling, waarvan de langgerekte top zich ten oosten van het stadscentrum bevindt.⁵ Het onderzoeksgebied bevindt zich op de zuidoostelijke flank van de noordoost-zuidwest georiënteerde rug waar zich het centrum van Beringen op bevindt (Figuur 9). Het terrein kent een hoogte van 38,1 tot 38,9 m TAW (Figuur 11).

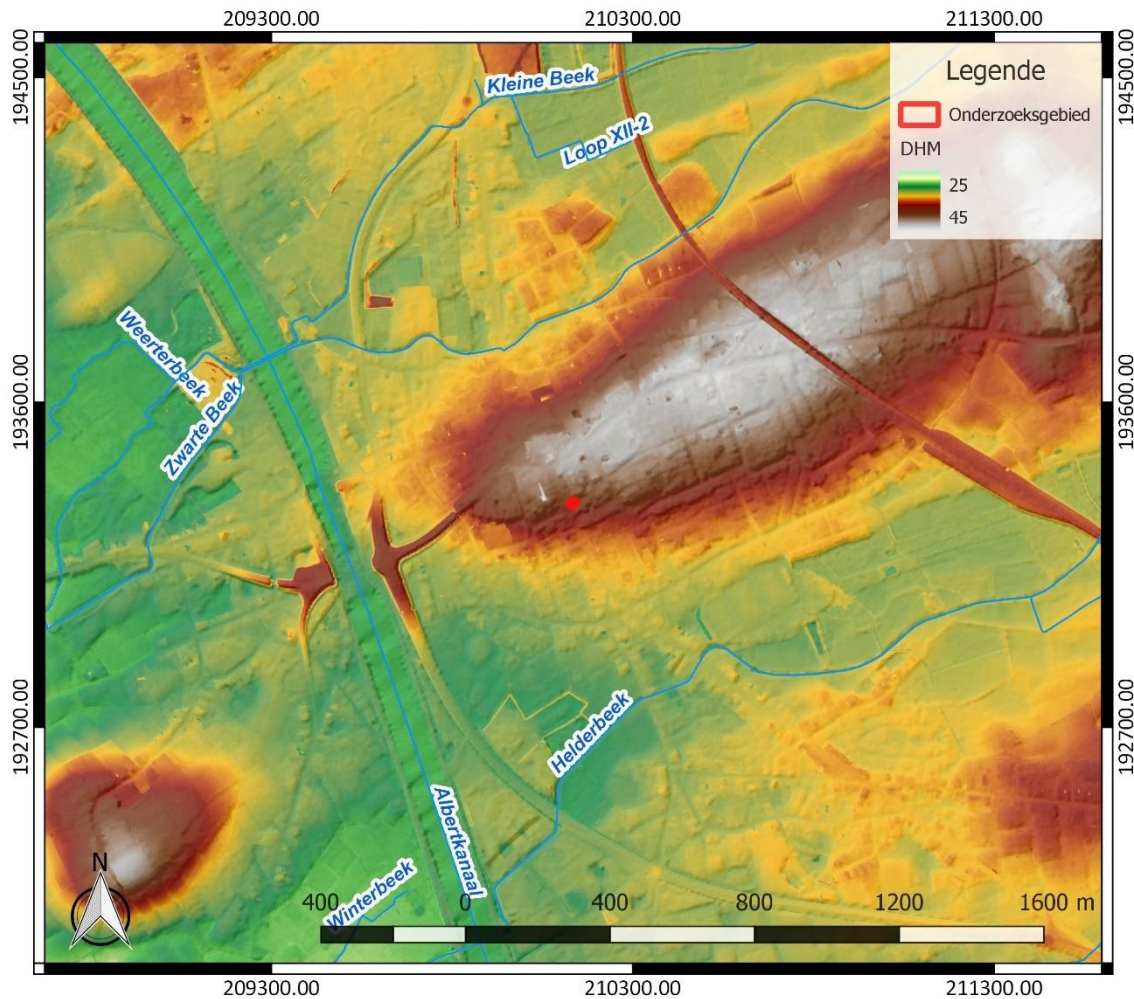
⁵ Frederickx/Gouwy 1996, 4; Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140193> (Geraadpleegd op 25-06-2022)

Figuur 9: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 10: Hoogteverloop van zuidoost naar noordwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

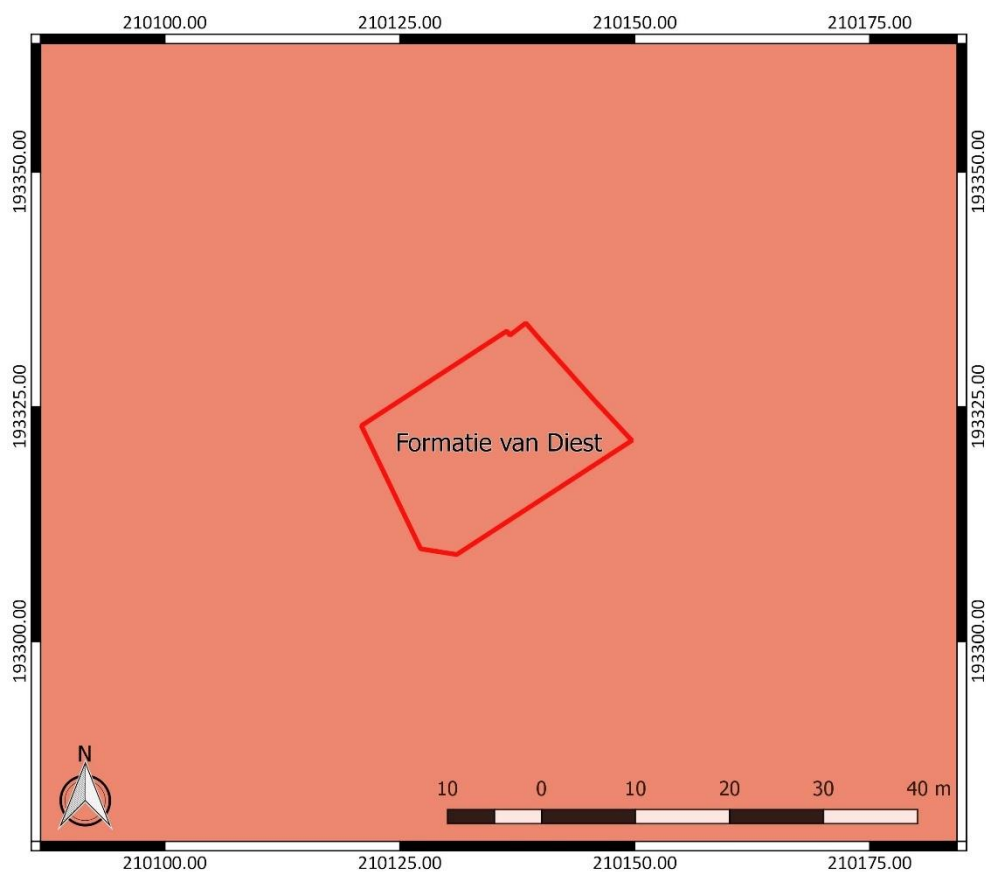
Figuur 11: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 12) bestaat uit de Formatie van Diest. Dit wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, dat heterogeen is, meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken en kleirijke horizonten bevat, een schuine gelaagdheid heeft, glauconietrijk is en micarrijke horizonten bevat.⁶

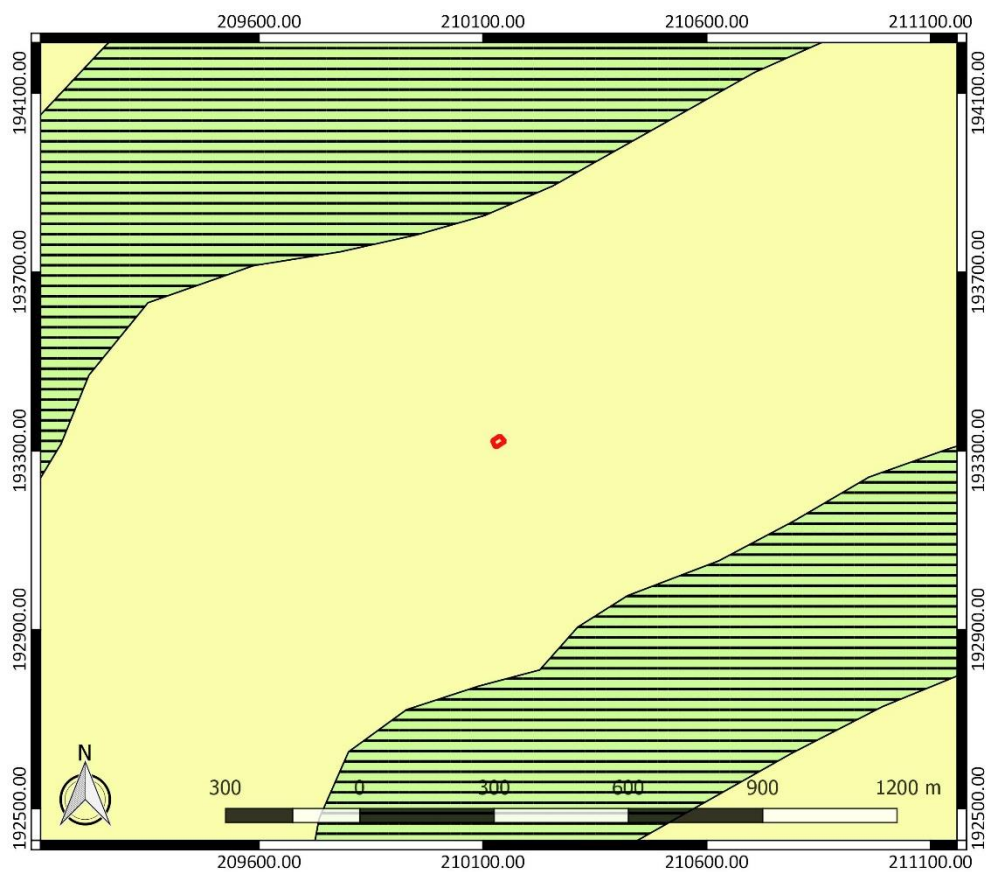
De quartairgeologische kaart (Figuur 13) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair.⁷

⁶ www.geopunt.be/kaart

⁷ www.geopunt.be/kaart

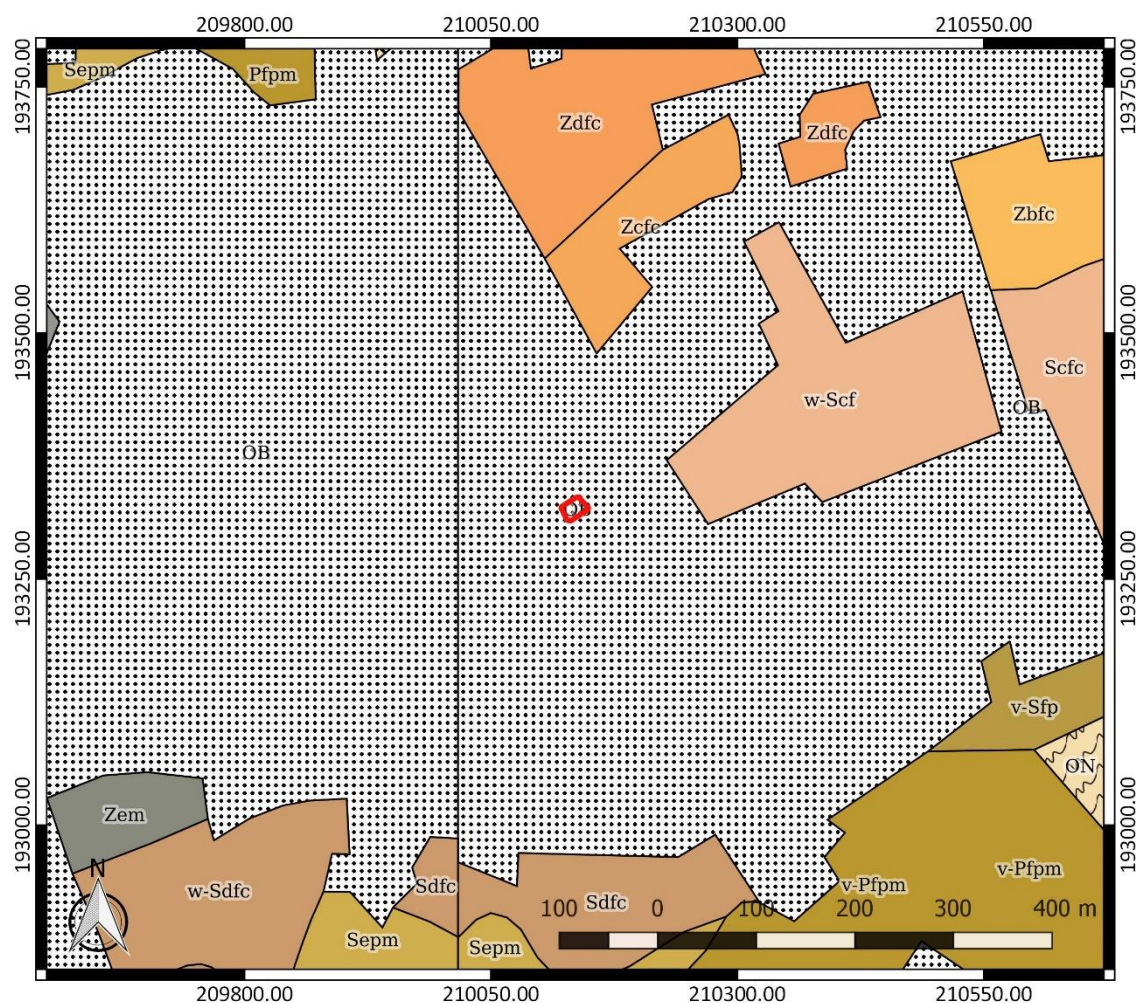
Figuur 12: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 13: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

1		3a	
ELPw en/of HQ	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en het centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.	FH	* De karteereenheid is mogelijk afwezig.
	HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.	ELPw en/of HQ	◇ De karteereenheid ontbreekt mogelijk in sommige delen van de beekvalleien buiten de Vlaamse Vallei en haar uitlopers.
		FLPw	FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimariën inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).
			ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.
			HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.
			FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

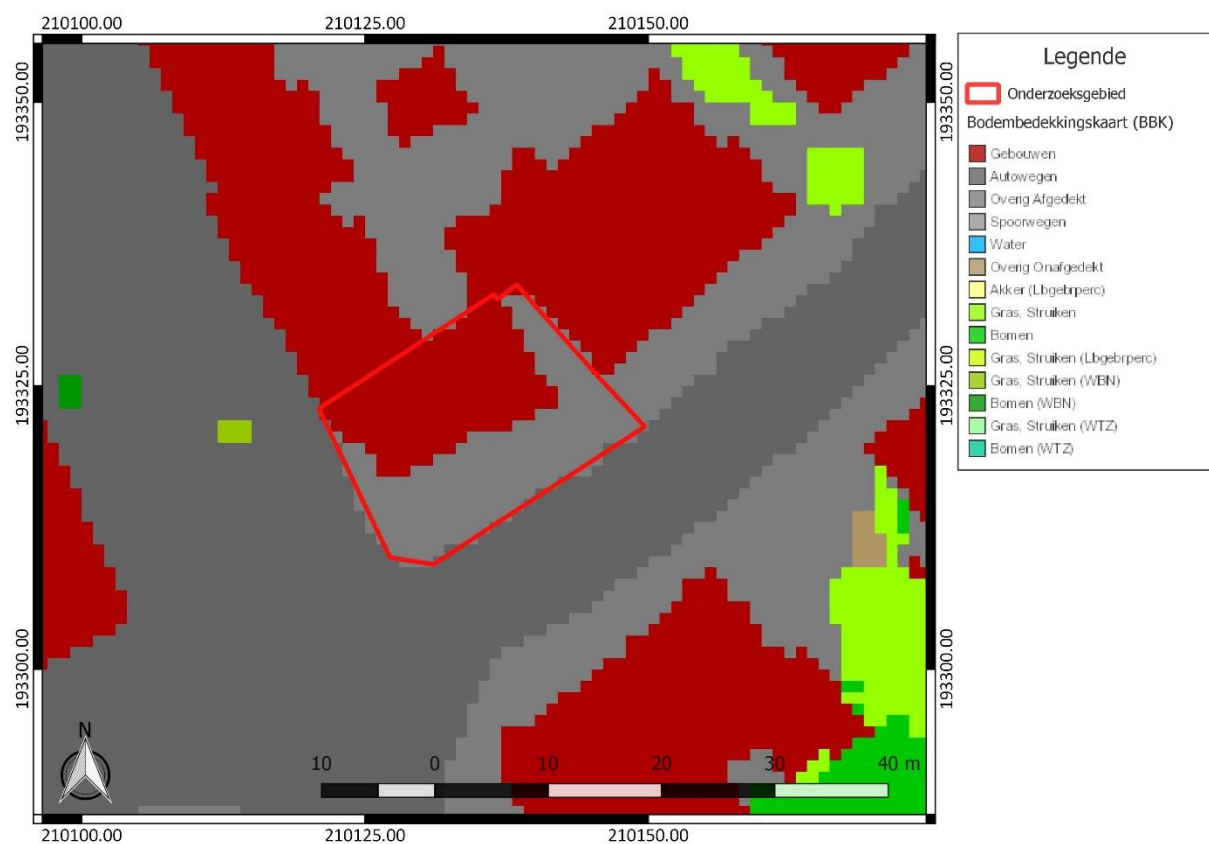
Figuur 14: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

Figuur 15: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 15) situeert het volledige onderzoeksgebied in een bebouwde zone (OB). Ten oosten, op een gelijkaardig topografisch niveau, bevindt zich een matig droge lemig zandbodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont en klei-zand op geringe of matige diepte (w-Scf). Het klei-zandsubstraat vangt aan op een diepte tussen 20 cm en 125 cm. Het gaat om een zwak hydromorfe, bruine podzolachtige bodem. De C horizont begint op ca. 50 cm en vertoont roestvlekken tussen 60 en 90 cm. De roestvlekken vangen aan in het substraat.⁸ De andere gekarteerde bodems in de omgeving liggen al op een vrij grote afstand van het onderzoeksgebied en kunnen daarom niet gebruikt worden om een inschatting te maken van de aanwezige bodem of bodems binnen het onderzoeksgebied.

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikkaart gebouwen en verhardingen te bemerken (Figuur 16). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 8).

Figuur 16: Bodemgebruikkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁸ Baeyens 1975, 55

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Beringen wordt voor het eerst vermeld in 1120 als Beringe, van het Germaanse Beringum: nederzetting van (de lieden van) Bero. Het Germaanse -hem of -ingahem-suffix kent zijn oorsprong in de 6de tot 8ste eeuw. Mogelijk vormde Beringen een Frankische stelling. Daar zouden de acht lokaliseerbare motten rondom Beringen op kunnen wijzen, met in het centrum bij de kerk één centrale motte. In de Karolingische periode behoorde Beringen tot het zogenaamde "Patrimonium Adelardi", door een schenking van Sint-Adelardus (750-827) in het bezit van de Sint-Pietersabdij van Corbie, een benedictijnerabdij in Noord-Frankrijk. Tot het grondgebied van Beringen behoorden toen ook Paal, Tervant, Heusden en Eversel. Aanvankelijk hoorde de Heerlijkheid Beringen op geestelijk en wereldlijk vlak toe aan Corbie. De grote kloosterhoeve "Het Herenhof" in het centrum van Beringen zou hier aan gerelateerd geweest zijn. Later verwierf de graaf van Loon de voogdijrechten over Beringen. In 1211 - meer dan vierhonderd jaar na de overdracht van het allodium aan de abdij van Corbie - verleende Lodewijk II, graaf van Loon, aan de inwoners van Beringen de Luikse vrijheid. Zeer waarschijnlijk gebeurde dit zonder overleg met de abt van Corbie. Later werd de scheve situatie rechtgezet en graaf Arnold IV van Loon bekrachtigde in 1239 de stadsrechten van Beringen, met de uitdrukkelijke toestemming van de abt van Corbie. Kort nadat Beringen van de graaf van Loon zijn vrijheidsbrief had verkregen, werd de stad omweld. De stadsversterking bestond uit aarden wallen en met water gevulde grachten.⁹

Beringen was in de 13de-15de eeuw een bloeiend klein-regionaal handelscentrum. Door zijn ligging bij de handelswegen Diest-Venlo en Antwerpen-Keulen, ontwikkelde zich een belangrijke doorvoerhandel en kleinindustrie rondom het driehoekig dorpsplein met jaarlijks drie openbare markten en een wekelijkse zaterdagmarkt, naast de permanente graanhandel. Al zeer vroeg had Beringen dan ook zijn Lakenbeurs, Slachthal en "Paenhuys". Door de gunstige ligging bij een knooppunt van verkeers- en handelswegen en haar ligging bij de grens van het prinsbisdom Luik, werd de stad verschillende keren belegerd, ingenomen en vernield door militaire eenheden in de loop van de 15de, 16de en 17de eeuw, zo onder meer in 1654, wanneer de Lorreinse troepen van de Condé de hele stadskern in puin legden. Dit kwam Beringen nooit te boven. De stad verviel tot een eenvoudig landbouwdorp.¹⁰

De parochie dateert reeds uit de vroege middeleeuwen en is een van de oudste parochies in de Kempen. De zeer oude Sint-Pietersparochie, waarschijnlijk een stichting van de abdij van Corbie, behoorde tot het bisdom Luik, het aartsdiaconaat van de Kempen en het landdecaanaat Beringen. Het patrocinium Sint-Pieters wijst op een vroegmiddeleeuwse oorsprong. Het begeving- en tiendenrecht was tot in de 16de eeuw in de handen van de abdij van Corbie, die in 1559 haar rechten verkocht aan Godfried van Bocholt, waardoor het na 1585 in handen kwam van de familie de Hansbroeck, de Heren van Ham.¹¹

Op de middeleeuwse stadsomwalling lagen drie poorten: de Diesterse poort (of Onze-Lieve-Vrouwepoort), de Hasseltse poort (de Verloren Toren) en de Koerselse poort (de Geuzentempel), alle drie gelegen op de belangrijkste invalswegen. Buiten de Hasseltse poort bestond er een vertakking naar Hasselt (Hasseltsesteenweg) en naar Lummen (Everselstraat). Buiten de Diesterse poort kreeg

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13849> (Geraadpleegd op 25-06-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140193> (Geraadpleegd op 25-06-2022)

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13849> (Geraadpleegd op 25-06-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140193> (Geraadpleegd op 25-06-2022)

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13849> (Geraadpleegd op 25-06-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140193> (Geraadpleegd op 25-06-2022)

men de vertakking naar Diest (Paalsestraat) en Lummen (Lummense weg). In 1826 werden de wallen en de Diesterse en Koerselse poort gesloopt. De Hasseltse poort verdween pas in 1883. Tussen de Pieter Bruegelstraat en de Harmoniestraat bleef een deel van de omwalling bewaard. Nu is de aarden ophoping van de wallen nog zichtbaar langs de Pieter Bruegelstraat en de Harmoniestraat. De vrijgekomen terreinen van de vroegere stadsversterkingen werden openbaar verkocht en grotendeels in tuinen herschapen. Beringen heeft haar middeleeuwse structuur sterk vervaagd door een nieuw stratenpatroon aan te leggen in de 20ste eeuw.¹²

Zoals eerder vermeld, is het onderzoeksgebied gelegen in het zuidoosten van het historische centrum van de stad Beringen. Het oudste stadszicht van Beringen is een schets van Robert Péril, gemaakt rond 1510. De schets lijkt niet helemaal correct getekend,¹³ maar met enige voorzichtigheid kan de stadspoort aan de linkzijde geïdentificeerd worden als de Hasseltse poort. Deze poort bevond zich nabij het onderzoeksgebied.

Figuur 17: Stadszicht van Beringen van Robert Péril, ca. 1510 (van de Konijnenburg 2012, 15)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied gesitueerd is in het zuidoosten van de stad Beringen (Figuur 18), ter hoogte van de vestgracht rond de stad Beringen, aansluitend bij de wal ten noordwesten ervan (Figuur 19). Ten zuidwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich de verbindingsweg naar Hasselt met een brug en de aansluitende Hasseltse Poort (Figuur 19). Over het uitzicht van de vesten is uit historische bronnen weinig bekend. De stadsvest werd vermoedelijk verkregen door het uitgraven en ophopen van aarde. Aldus ontstond een dubbele omheining met een watergracht en een aarden wal.¹⁴ Uit historische bronnen is geweten dat de Bourgondiërs bij hun aanvallen de wallen rondom de stad grotendeels gesloopt hadden en dat ze in 1596 opnieuw

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13849> (Geraadpleegd op 25-06-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Beringen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140193> (Geraadpleegd op 25-06-2022)

¹³ van de Konijnenburg 2012, 15-17

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Blijkstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980613> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

werden opgetrokken. De drie poorten werden in 1618 heropgebouwd. Bij de sloop van de wallen werden de grachten mogelijk gedempt en nadien terug uitgegraven.¹⁵

Figuur 18: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

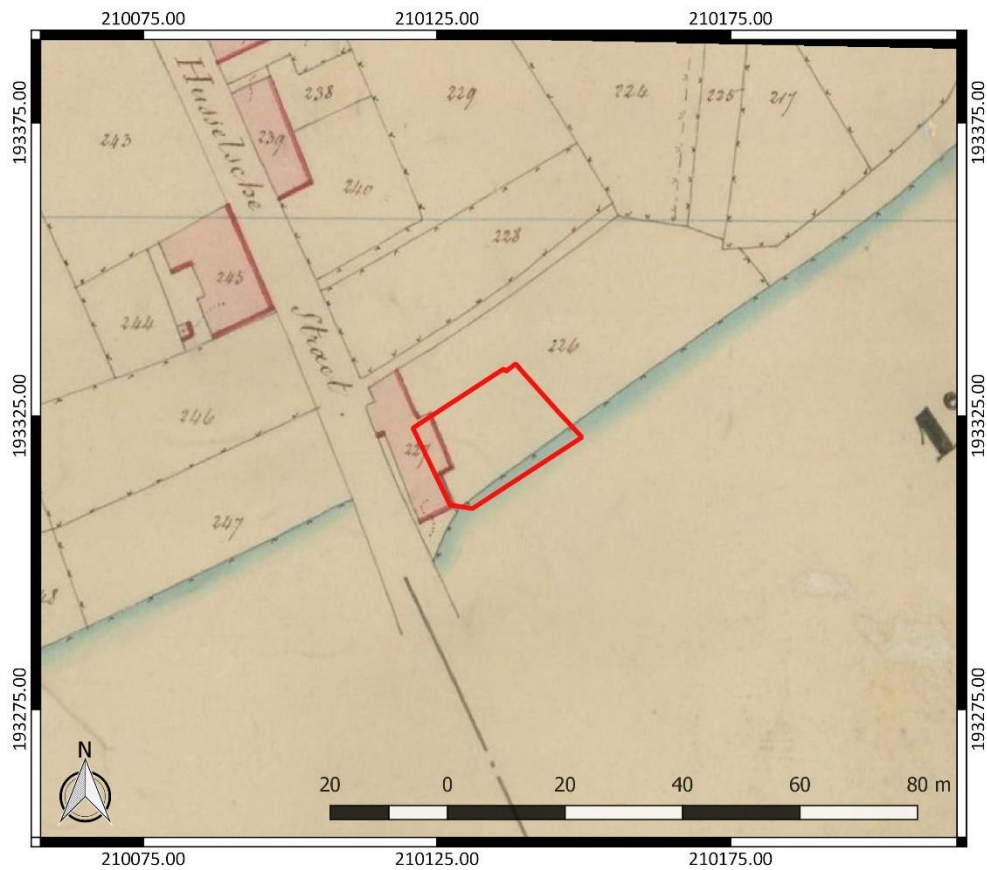
¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Blijkstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980613> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

Figuur 19: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op het primitief kadasterplan (1840-1843) en de Atlas der Buurtwegen (1841) zijn de gracht en de wal niet meer aanwezig binnen of aansluitend op het onderzoeksgebied (Figuur 20 en Figuur 22). Op geringe afstand ten noordoosten is er nog wel een deel van de omwalling (gracht) bewaard gebleven. In het zuidwesten wordt een deel van een gebouw aangesneden. Het betreft mogelijk de stadspoort of de bebouwing net ten noorden ervan, die ook al te zien is op de Ferrariskaart. Een ongedateerde foto met zicht op de Hasseltsesteenweg toont rechts op de foto mogelijk de desbetreffende bebouwing. Op de gevel lijken we het jaartal 180... te lezen. Op de achtergrond zien we de kerk. Net voor de woning op de rechterkant is mogelijk de gracht te zien. Een poortconstructie is niet te zien.

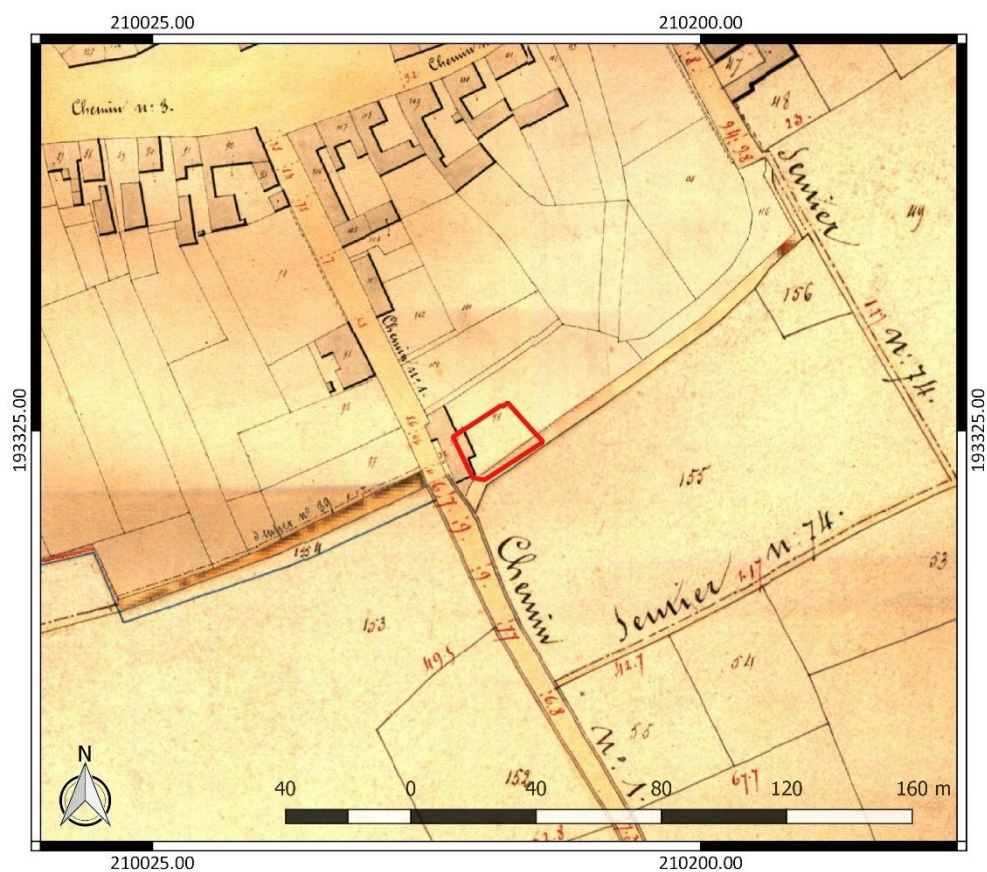
Om de verdere evolutie van het gebruik van het onderzoeksgebied te kunnen volgen, werden er enkele topografische kaarten bekeken. Op de topografische kaarten van 1868 en 1886 lijkt de situatie ter hoogte van het onderzoeksgebied weinig gewijzigd (Figuur 23 en Figuur 24). Van de topografische kaart van 1933-1937 kan afgeleid worden dat de bebouwing ter hoogte van het onderzoeksgebied gewijzigd is. Na de sloop van de Hasseltse Poort in 1883 (de topografische kaart van 1886 zal in feite de situatie van enkele jaren voordien weergeven als het effectief om de Hasseltse Poort gaat), is er nieuwe bebouwing opgetrokken binnen het onderzoeksgebied (Figuur 25). In de omgeving is de bebouwing toegenomen.

Figuur 20: Primitief kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 21: Zicht op de Hasseltsche Steenweg
(<https://www.facebook.com/beringendoordejaren/photos/a.1487224654884916/1523801997893848/>)

Figuur 22: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 23: Topografische kaart uit 1868 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 24: Topografische kaart uit 1886 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 25: Topografische kaart uit 1933-1937 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 26: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

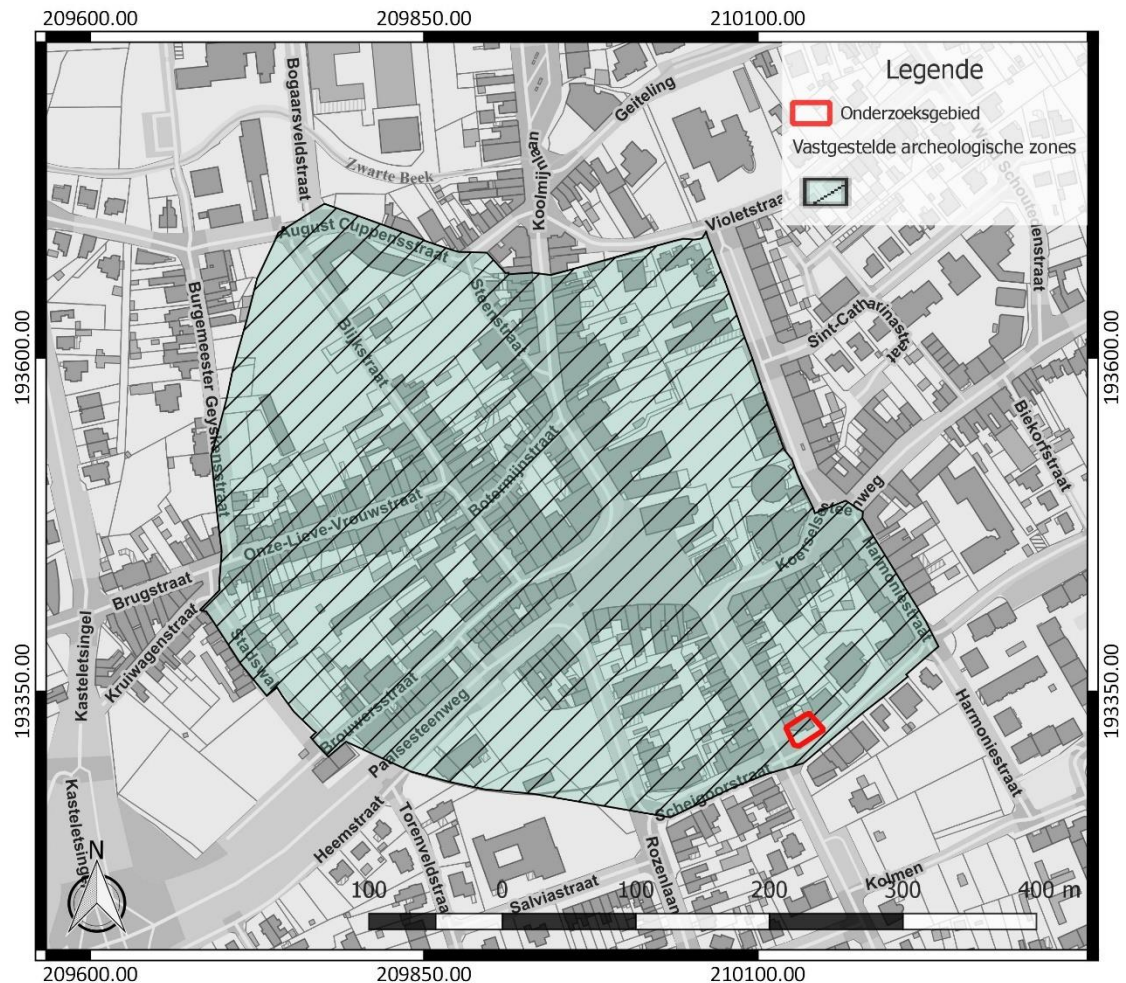

Figuur 27: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Luchtfoto's uit 1971 (Figuur 26) en uit 1979-1990 (Figuur 27) bevestigen dat het onderzoeksgebied grotendeels bebouwd is. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto, maar de bij het onderzoeksgebied aansluitende percelen zijn nu ook voor een groot deel bebouwd (Figuur 8).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

Het onderzoeksgebied ligt binnen de vastgestelde archeologische zone Historische stadskern van Beringen (Figuur 28).¹⁶ De belangrijkste historische elementen kwamen reeds aan bod in hoofdstuk 2.4.2.

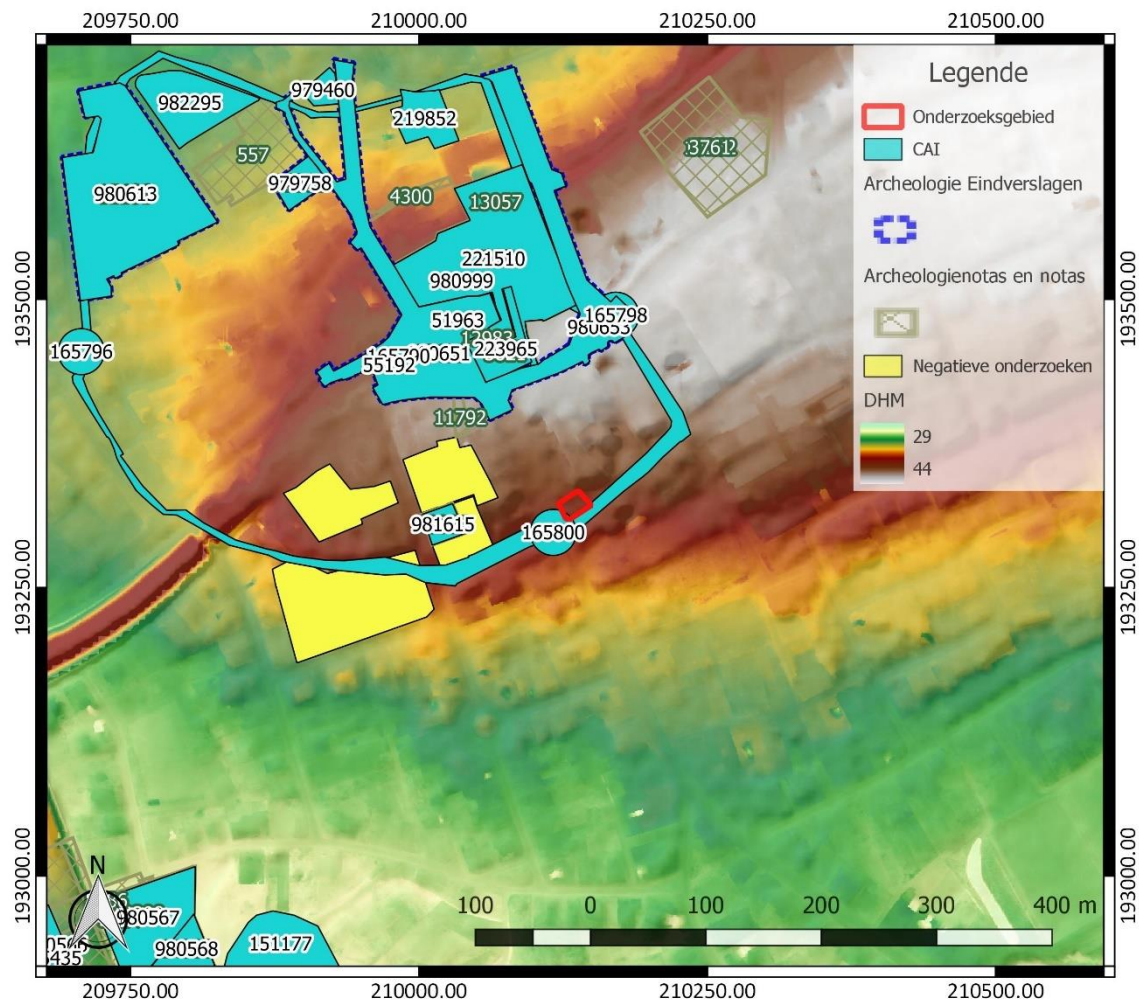
Figuur 28: Overzichtskartaal van de vastgestelde archeologische zones met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 29). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Het onderzoeksgebied snijdt twee CAI-locaties aan. In het zuidwesten gaat het om CAI-locatie 165800 en in het zuidoosten om CAI-locatie 165790. De eerste heeft betrekking op de Hasseltse Poort, de tweede op de middeleeuwse stadsomwalling (zie 2.2).

¹⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11875>

Ten noordwesten van het onderzoeksgebied, ter hoogte van een gelijkaardige topografische locatie als die van het onderzoeksgebied, werd een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd dat geen relevante sporen of vondsten opleverde (CAI ID 981615).¹⁷

Figuur 29: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Ten noorden bevinden zich verschillende gekende archeologische waarden. In de eerste plaats gaat het om de parochiekerk Sint-Pieters-Banden (CAI ID 51963). Ter hoogte hiervan werden archeologische opgravingen uitgevoerd. In de 9de - 10de eeuw (Karolingische periode) ging het om een kleine zaalkerk en aansluitend een zwaar koor. Verder werd een kerkhof vastgesteld uit de 9de - 10de eeuw. Volgens de legende zouden er gangen vertrekken vanuit de kelders van de kerk en onder de markt doorlopen. Bij het afbreken van een huis achter de kerk vond men 4 kelders die mogelijk hiermee in verband staan.¹⁸

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Rozenlaan 20 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981615> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Parochiekerk Sint-Pieters-Banden [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/51963> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

Ter hoogte van de Markt werd als toevalsvondst een oude waterput blootgelegd (CAI ID 55192).¹⁹ De Koerselse Poort of Kempische Poort is te zien op de zgn. Ferrariskaart (CAI ID 165798).²⁰ Er werden ter hoogte van de Markt en de Koerselsesteenweg ook proefputten aangelegd (CAI ID 980651, 980653 en 980999). Ter hoogte van enkele proefputten bleek het terrein verstoord, maar er werden ter hoogte van de Sint-Pieters-Banden kerk ook resten vastgesteld van historische bebouwing, de kerkhofmuur, vergraven menselijk botmateriaal en een slecht bewaarde grafcontext. De aangetroffen kerkhoflaag en grafcontext zijn van een latere, (vroeg)moderne fase van het kerkhof. De oorsprong van de kerkhofmuur is onbekend, maar gaat vermoedelijk terug tot voor de 19de eeuw. Ter hoogte van het kruispunt Harmoniestraat-Koerselsesteenweg werden sporen van historische bebouwing en vermoedelijk de rand van de gedempte stadsgracht aangetroffen. De bebouwing kon niet verder gedetermineerd worden. Het is niet uitgesloten dat het een restant van de Koerselsepoort betreft. De gracht werd gedempt in 1821, de poort werd in dezelfde periode afgebroken. De aanwezigheid van oudere resten kon niet uitgesloten worden.²¹ Bij een op de Markt aansluitend proefputtenonderzoek werd een sterk geroerde bodem vastgesteld, waarbij er geen archeologisch relevante sporen of vondsten werden aangetroffen (CAI ID 223965).²² Ter hoogte van een ander op de Markt aansluitend terrein werd een vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd, waarbij muren en ophogingspakketten - mogelijk ook uit de middeleeuwen - werden vastgesteld (CAI ID 221510).²³

Verder naar het noorden werden een mogelijke kringgreppel en een mogelijk urnengraf uit de vroege ijzertijd vastgesteld, aardewerk uit de Romeinse tijd, twee sporen waaronder een paalkuil, en aardewerk (handgevormde scherfjes met chamottemagering) uit de vroege middeleeuwen en een brede gracht uit de nieuwe tijd (CAI ID 219852).²⁴ Ten westen ervan werd een opgraving uitgevoerd, waarbij een hoge sporendensiteit werd aangesneden (CAI ID 979460). De sporen werden op basis van hun vulling en het sporadisch vondsmateriaal (uitsluitend aardewerk) in de late en post-middeleeuwse periode gedateerd. De aangetroffen sporen zijn het resultaat van post-middeleeuwse tuinbouwactiviteiten en/of perifere activiteiten in de 19de en 20ste eeuw.²⁵ Op een andere locatie in de buurt ervan werd een goed bewaarde podzolbodem vastgesteld (CAI ID 979758). Deze bodem bleek in een bepaald deel afgedekt door het stuifzand. In een depressie is een venige laag aanwezig. De aangetroffen sporen leverden laatmiddeleeuws vondstmateriaal op en een ¹⁴C-datering op een waterput leverde een datering op in de Romeinse tijd of de vroege middeleeuwen. Het onderzoek wijst ook uit dat gebieden in de omgeving potentieel kennen voor de bewaring van sites uit het Mesolithicum.²⁶

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Markt I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/55192> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Koerselse Poort/Kempische Poort [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/165798> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Markt II [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980651> (Geraadpleegd op 26-06-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Beringen Koerselsesteenweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980653> (Geraadpleegd op 26-06-2022); Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Herinrichting centrum [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980999> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Koerselsesteenweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/223965> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Collegesite [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/221510> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Violetstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219852> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Beringen August Cuppensstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/979460> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Steenstraat 16-18 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/979758> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

In het noordwesten van het stadscentrum van Beringen werd de stadsgracht aangesneden die werd bemonsterd (CAI ID 982295). Deze bleek duidelijk afgeijnd en een diepte van maximaal 2,45 m te bereiken ter hoogte van twee aangelegde bodemprofielen.²⁷ Ter hoogte van een groot terrein werd de stadsgracht ook aangesneden (CAI ID 980613). De laatmiddeleeuwse stadsgracht werd onder een (sub-)recente ophogings-/verstoringslaag van minstens 80 cm diep geregistreerd in het westen van het terrein. Verder werden er geen archeologische resten op het terrein waargenomen. Er werden drie ingespoelde pakketten grachtvulling geregistreerd waarvan de dikte erop wijst dat de gracht lange tijd in gebruik was, vermoedelijk vanaf de 13de tot in 19de eeuw. Een opvulpakket werd niet waargenomen. Wel bleek dat de zone ten westen van de gracht (buiten de stadskern) opgehoogd werd voorafgaand aan het uitgraven van de stadsgracht. Voorafgaand aan deze ophoging werd het oorspronkelijk bodemprofiel niet vergraven. De diepte van de stadsgracht ter hoogte van het onderzoeksterrein bedroeg minstens ca. 1,80 m t.o.v. het oorspronkelijk opgehoogd maaiveld. De breedte ter hoogte van de insteek bedroeg ruw geschat mogelijk ca. 6 m of meer. Dit komt min of meer overeen met de diepte van de gracht die aangetroffen werd tijdens een proefsleuvenonderzoek aan de overzijde van de Blijkstraat. Van de wal werd hier niets teruggevonden. Het oudste vastgestelde pakket grachtvulling dateert ten vroegste vanaf de 13de eeuw (1211). Het in het westen waargenomen meest recente pakket dateert ten laatste uit de periode voorafgaand aan de jaren 1841-1873, de periode waarin de gracht gedempt werd. Het middelste pakket werd tussen bovenstaande periodes afgezet. De ca. 1 à 1,40 m dikke grachtvulling wijst op een ingebruikname over een lange periode. Er zijn geen aanwijzingen voor het dempen en opnieuw uitgraven van de gracht omstreeks de 16de eeuw.²⁸

Ten noordwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich nog de derde stadspoort, namelijk de Onze-Lieve-Vrouwe Poort of Diesterse Poort (CAI ID 165796). Deze is te zien op de zogenaamde Ferrariskaart.²⁹

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving die geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties geven, lichten we daarom hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Uit het uitgevoerde bureauonderzoek blijkt dat het onderzoeksgebied gesitueerd is ter hoogte van de voormalige stadsomwalling van Beringen. Die stadsomwalling gaat terug tot de 13de eeuw en bestond uit een gracht met daarachter een wal. Verder is het onderzoeksgebied gesitueerd in de nabijheid van de Hasseltse Poort. Historische kaarten zijn moeilijk precies te georefereren en wijken

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: August Cuppensstraat-Blijkstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/982295> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Blijkstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980613> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

²⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Onze-Lieve-Vrouwe Poort/Diesterse Poort [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/165796> (Geraadpleegd op 26-06-2022)

bijgevolg licht van elkaar af. Dit maakt het moeilijk om precies te bepalen welke archeologische resten te verwachten zijn op het terrein. Bevond de gracht en een deel van de brugconstructie zich ter hoogte van het terrein? Of bevinden we ons eerder ter hoogte van de wal en de Hasseltse Poort? Of bevinden we ons nog net iets noordelijker, ter hoogte van historische bebouwing? Op basis van de aanduiding van de locatie van de Hasseltse Poort en de middeleeuwse stadsomwalling op de CAI verwachten we dat het onderzoeksgebied zich net ten noorden van de stadsomwalling bevindt. In dat geval zijn op het terrein de resten van historische bebouwing te verwachten, die op basis van historische kaarten minstens teruggaat tot de 18de eeuw.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de bouw van een gebouw met zeven appartementen, dat volledig onderkelderd wordt. Voorafgaand aan de bouw wordt de bestaande bebouwing gesloopt. De aanleg van een kelderverdieping betekent een ernstige bedreiging van het bodemarchief. Dit alles doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het terrein is gelegen in het historische stadscentrum van Beringen, op korte afstand van de stadsomwalling. Dit wordt net ten zuiden van het onderzoeksgebied verwacht, al is het momenteel nog niet volledig uit te sluiten dat het terrein deels ter hoogte van de wal of de gracht gesitueerd is. Alleszins kunnen we stellen dat er een hoge verwachting is voor de aanwezigheid van resten uit de middeleeuwen en/of de nieuwe tijd. De aanwezigheid van relevante archeologische resten uit andere periodes is op dit moment ook nog niet volledig uit te sluiten. Vast staat dat de geplande werken een ernstige bedreiging van het bodemarchief vormen. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is daarom verder vooronderzoek nodig.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein in gebruik is als grasland.

Landschappelijk bodemonderzoek is relevant om de bewaringstoestand van de bodem beter in te kunnen schatten, maar omdat er voornamelijk een verwachting is naar resten uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd is het kosten-baten efficiënter om meteen over te gaan tot de uitvoering van een proefsleuvenonderzoek.

Zo kan nagegaan worden of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt. Verder kan op basis van een proefsleuvenonderzoek ook een goede inschatting gemaakt worden van de bewaringstoestand van het bodemarchief.

3 Samenvatting

Naar aanleiding van plannen voor de sloop van de bestaande bebouwing en de oprichting van een nieuw gebouw dat volledig onderkelderd wordt, was de opmaak van een archeologienota nodig. Uit het uitgevoerde bureauonderzoek blijkt dat het terrein gesitueerd is binnen de historische stadskern van Beringen. Verder ligt het op korte afstand ten noorden van de stadsomwalling. Momenteel is ook nog niet volledig uit te sluiten dat het terrein zelfs (deels) ter hoogte van de stadsomwalling gelegen is. Verder vooronderzoek is nodig om hier uitsluitel over te geven en om na te gaan of relevante archeologische resten aanwezig zijn op het terrein. De geplande werken betekenen een bedreiging van het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Baeyens, L., 1975: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Beringen 62 W*, Gent.

Frederickx, E./S. Gouwy, 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 25 Hasselt*, Gent.

4.2 Websites

Cartesius (2022)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2022)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2022)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2022)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2022)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2022)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

